

Sygn. akt I UK 60/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 maja 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Gonera (przewodniczący)

SSN Bohdan Bieniek

SSN Krzysztof Staryk (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania M. J. W.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w B.
o nauczycielskie świadczenia kompensacyjne,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 9 maja 2019 r.,
skargi kasacyjnej ubezpieczonego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 11 października 2017 r., sygn. akt III AUa [...],

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

W decyzji z dnia 24 czerwca 2016 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych (dalej również jako: ZUS) odmówił M. J. W. prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, gdyż wnioskodawca udowodnił 13 lat, 10 miesięcy i 17 dni okresu pracy w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych (Dz.U. Nr 97, poz. 800 ze zm.), zamiast wymaganych 20 lat. Jako okresów uprawniających do świadczenia

kompensacyjnego nie uwzględniono okresu od 1 września 1990 r. do 24 czerwca 1991 r. nieodpłatnego nauczania religii w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego w B., oraz okresu od 1 września 1991 r. do 31 sierpnia 1997 r. nieodpłatnego nauczania religii w szkołach, ponieważ składki na ubezpieczenie społeczne duchownych nie zostały opłacone za cały ten okres, a tylko za okres od 1 lipca 1989 r. do 31 lipca 1990 r., od 1 lipca 1993 r. do 31 sierpnia 1997 r., od 1 czerwca 1998 do 31 grudnia 1998 r. ZUS wyłączył również z okresu pracy okresy zwolnień lekarskich, urlopu dla poratowania zdrowia i urlopów bezpłatnych.

Odnosnie do wymaganego ogólnego stażu ubezpieczeniowego 30 lat ZUS nie uwzględnił okresu od 9 czerwca 1984 r. do 30 czerwca 1989 r. pozostawiania osobą duchowną przed wejściem w życie przepisów o ubezpieczeniu społecznym osób duchownych, gdyż nie zostały opłacone składki na ubezpieczenie społeczne za cały okres bycia osobą duchowną.

Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w B. w wyroku z dnia 18 stycznia 2017 r., sygn. akt V U [...], oddalił odwołanie M. J. W. (dalej również jako: wnioskodawca).

Sąd ustalił między innymi, że M. J. W. (ur. [...] 1959 r.) pracował jako katecheta (nauczyciel religii) od 1 września 1985 r. do 31 czerwca 1988 r. w parafii św. [...] w D., a następnie od 1 września 1988 r. do 31 sierpnia 1990 r. w parafii św. [...] w K.. We wskazanych okresach uczył religii na plebanii (w punktach katechetycznych). W okresie od 1 września 1990 r. do 24 czerwca 1991 r. jako nauczyciel religii był zatrudniony w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego w B., a następnie przez 6 lat pracował w b. szkołach bez wynagrodzenia.

Sąd na podstawie art. 2 pkt 1, art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych oraz art. 2 pkt 5 i 7 ustawy o systemie oświaty, uznał, że wnioskodawca nie spełnia przesłanki do uzyskania prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego w postaci udowodnienia okresu 20 lat wykonywania pracy w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych. Sąd nie uwzględnił do wskazanego wyżej okresu pracy ubezpieczonego polegającej na nauczaniu religii w punktach katechetycznych oraz w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego (dalej również jako: ZDZ). Według Sądu prace te nie są pracą w jednostkach

wymienionych w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych. Punkty katechetyczne nie są żadną z wymienionych w powołanym przepisie jednostek, w szczególności nie są szkołami niepublicznymi o uprawnieniach szkół publicznych. Z kolei ZDZ w B. należy zaliczyć do ośrodków dokształcania i doskonalenia zawodowego, umożliwiających uzyskanie i uzupełnienie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych, o których mowa w art. 2 pkt 3a ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Praca w ośrodku dokształcania i doskonalenia zawodowego nie została wymieniona w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych. Zakład Doskonalenia Zawodowego w B. w latach 1990-1991 nie prowadził szkół publicznych ani szkół niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych.

Według Sądu przy ustalaniu prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego nie uwzględnia się okresów, za które nie zostały opłacone składki na ubezpieczenie społeczne duchownych. Z art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych wynika, że okres 20 lat wykonywania pracy w placówkach wymienionych w art. 2 pkt 1 musi przypadać w ciągu okresów składkowych i nieskładkowych w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2016 r., poz. 887). Wnioskodawca od 1 września 1990 r. do 24 czerwca 1991 r. oraz od 1 września 1991 r. do 31 sierpnia 1997 r. nauczał religii nieodpłatnie i składki na ubezpieczenie społeczne nie zostały opłacone za te okresy. Z tego względu nie spełnia on wszystkich warunków określonych w art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych – nie legitymuje się 20-letnim okresem wykonywania pracy w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych.

Wyrokiem z dnia 11 października 2017 r., sygn. akt III AUa [...], Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację M. J. W. oraz podzielił i przyjął za własną podstawę faktyczną zaskarżonego wyroku Sądu pierwszej instancji; podzielił także jego ocenę prawną.

Sąd stwierdził, że oceniając zasadność wniosku ubezpieczonego o przyznanie przedmiotowego świadczenia, należałoby rozważyć, do której kategorii pracodawców wymienionych w art. 2 pkt 1 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych można zaliczyć przykościelne punkty katechetyczne, o jakich mowa w art. 19 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2013 r., poz. 1169 ze zm.), a w których to placówkach wnioskodawca nauczał religii w spornym okresie. Według Sądu drugiej instancji przykościelnych punktów katechetycznych nie można zakwalifikować do jednej z wymienionych w art. 2 pkt 1 ustawy kategorii jednostek organizacyjnych, w których wykonywanie pracy przez okres co najmniej 20 lat w wymiarze nie mniejszym niż połowa wymiaru zajęć uprawnia do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego.

Według Sądu drugiej instancji ubezpieczony w spornym okresie nie pracował w jednostkach wskazanych w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych. W sytuacji, gdy świadczenie kompensacyjne przysługuje jedynie w przypadku łącznego spełnienia przesłanek wymienionych w art. 4, to zbędne jest – według Sądu drugiej instancji – odnoszenie się do pozostałych zarzutów apelacji, w szczególności, czy za sporne okresy były odprowadzone składki na ubezpieczenia społeczne – nie ma to bowiem wpływu na rozstrzygnięcie przedmiotowej sprawy.

Powyższy wyrok Sądu Apelacyjnego M. J. W. zaskarżył skargą kasacyjną. W skardze – opartej na pierwszej podstawie kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) zarzucono błędną wykładnię:

1) art. 4 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych i odmowę przyznania skarżącemu prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego z uwagi na brak wymaganego okresu stażu pracy, gdy tymczasem prawidłowa wykładnia powyższych przepisów wskazuje, iż prawo do spornego świadczenia przysługuje, gdyż wnioskodawca udowodnił 20 lat wykonywania pracy w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy, w wymiarze co najmniej 1/2 obowiązkowego wymiaru zajęć;

2) art. 4 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych w związku z art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z FUS przez uznanie, że nieopłacenie wszystkich składek na ubezpieczenie społeczne osób duchownych skutkuje nieuwzględnieniem całego okresu bycia osobą duchową, gdy tymczasem prawidłowa wykładnia powyższych przepisów powinna prowadzić do zaliczenia okresu od 9 czerwca 1984 r. o 30 czerwca 1989 r. do ogólnego stażu pracy, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych;

3) art. 4 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych w związku z art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z FUS przez uznanie, że nieopłacenie chociażby jednej składki na ubezpieczenie społeczne osób duchownych skutkuje nieuwzględnieniem okresu pracy w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego od 1 września 1991 r. do 31 sierpnia 1991 r. oraz okresu od 1 września 1991 r. do 31 sierpnia 1997 r. nieodpłatnego nauczania religii w szkołach, gdy tymczasem prawidłowa wykładnia powyższych przepisów powinna prowadzić do zaliczenia tych okresów do stażu pracy, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych i przyznaniu ubezpieczonemu nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego;

4) art. 2 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych przez przyjęcie, że przykościelne punkty katechetyczne nie należą do placówek opisanych w tym przepisie, gdy tymczasem jego właściwa wykładnia powinna prowadzić do zakwalifikowania przykościelnych punktów katechetycznych do szkół publicznych i niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych, co w konsekwencji powinno prowadzić do zaliczenia do wymaganego czasu pracy w celu uzyskania nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego;

5) art. 2 pkt 1 lit. c ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych przez przyjęcie, że praca w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego nie mieści się w katalogu placówek opisanych w tym przepisie, gdy tymczasem jego prawidłowa wykładnia powinna prowadzić do

uznania Zakładu Doskonalenia Zawodowego jako publicznej i niepublicznej placówki kształcenia ustawicznego i placówki, o której mowa w art. 2 pkt 7 i 8 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59) i tym samym zaliczyć okres pracy do okresu niezbędnego do uzyskania nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego;

6) art. 3 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych i przyjęcie, że nauczanie religii przez wnioskodawcę w przykościelnych punktach katechetycznych i w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego nie jest pracą nauczycielską, dającą podstawę do zaliczenia jej przy ustalaniu nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu drugiej instancji oraz poprzedzającego go wyroku Sądu pierwszej instancji oraz orzeczenie co do istoty sprawy przez przyznanie M. J. W. nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego; zasądzenie od organu rentowego na rzecz skarżącego kosztów procesu za I i II instancję oraz kosztów postępowania kasacyjnego; ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu, przy uwzględnieniu kosztów dotychczasowego postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych obowiązuje zasada oceny prawidłowości decyzji według stanu istniejącego w dacie jej wydania. Mimo, że sąd ubezpieczeń społecznych rozpoznaje sprawę merytorycznie na nowo, to jednak jako organ kontrolny wobec organu rentowego ma obowiązek odniesienia się do stanu rzeczy istniejącego w dacie wydania decyzji. Z tej przyczyny obowiązująca w „klasycznym” procesie cywilnym reguła wyrażona w art. 316 § 1 k.p.c., zgodnie z którą sąd bierze pod uwagę stan rzeczy z chwili zamknięcia rozprawy, doznaje wyjątku w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, ze względu na jego szczególny, odwoławczy charakter (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2014 r., II UK 76/14, LEX nr 1777882). Zasada, że w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych przedmiot rozpoznania sprawy

sądowej wyznacza decyzja organu rentowego, od której wniesiono odwołanie - art. 477⁹ k.p.c., art. 477¹⁴ k.p.c., nie oznacza, że sąd ubezpieczeń społecznych jest związany materialnoprawną podstawą wskazaną w decyzji organu rentowego. Kontrola zaskarżonej decyzji nie ogranicza się do zbadania prawidłowości kwalifikacji prawnej przyjętej przez organ rentowy, ale polega na zbadaniu materialnoprawnej podstawy roszczenia zawartego w odwołaniu, odnoszącej się do stanu prawnego z dnia wydania decyzji (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2016 r., III UK 84/15, LEX nr 2023932).

W postępowaniu kasacyjnym modyfikacja przedstawionej wyżej reguły *tempus regit actum* mogłaby wynikać jedynie z wyraźnego wskazania w skardze kasacyjnej przepisów przejściowych nowelizowanego stanu prawnego, które odnosiłyby się do roszczeń objętych decyzją ZUS.

Ponieważ wszczynająca postępowanie decyzja Zakładu Ubezpieczeń Społecznych została wydana w dniu 24 czerwca 2016 r., kierując się wskazaną wyżej regułą (art. 477¹⁴ § 1 i 4 k.p.c.), ocenę prawa M. J. W. do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego należało odnieść do stanu prawnego z tej daty.

Prima facie zarzut piąty skargi kasacyjnej, kontestujący możliwość zaliczenia pracy w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego do adekwatnego okresu 20 lat pracy, narusza te zasady, gdyż wskazany w tym zarzucie art. 2 pkt 7 i 8 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59) dotyczy stanu prawnego o pół roku późniejszego niż decyzja ZUS.

W tym aspekcie wątpliwości wywołują także pozostałe zarzuty skargi kasacyjnej, gdyż pełnomocnik skarżącego nie wskazał Dzienników Ustaw, determinujących określony stan prawny, a przepisy z tym związane były kilkukrotnie nowelizowane.

Zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych, w brzmieniu z daty decyzji ZUS, nauczycielskie świadczenie kompensacyjne przysługiwało nauczycielom, którzy spełnili łącznie następujące warunki: 1) osiągnęli wiek, o którym mowa w ust. 3; 2) mieli okres składkowy i nieskładkowy w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) zwanej dalej "ustawą o emeryturach i rentach z FUS",

wynoszący 30 lat, w tym 20 lat wykonywania pracy w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1, w wymiarze co najmniej 1/2 obowiązkowego wymiaru zajęć; 3) rozwiązywali stosunek pracy.

Z kolei w myśl art. 2 pkt 1 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych pod pojęciem „nauczyciel” należało rozumieć nauczycieli, wychowawców i innych pracowników pedagogicznych zatrudnionych w: a) publicznych i niepublicznych przedszkolach, b) szkołach publicznych i niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych, c) publicznych i niepublicznych placówkach kształcenia ustawicznego i placówkach, o których mowa w art. 2 pkt 5 i 7 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 ze zm.).

Dodatkowo należy wskazać, że stosownie do art. 3 ustawy prawo do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego na warunkach i w wysokości określonych w ustawie przysługiwało nauczycielom zatrudnionym w jednostkach, o których mowa w jej art. 2 pkt 1. Zatem już z samej analizy językowej art. 3 ustawy wynika, że osobami uprawnionymi do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego nie mogą być nauczyciele zatrudnieni w innych jednostkach niż te, które zostały wymienione w art. 2 pkt 1, choćby legitymowali się oni co najmniej 20-letnim stażem pracy pedagogicznej, wymaganym przez art. 4 ust. 3 pkt 2 *in fine* tej ustawy.

W dotychczasowej judykaturze poświęconej problematyce nabywania uprawnień do nauczycielskich świadczeń kompensacyjnych konsekwentnie przyjmowano, że omawiane świadczenie jest tylko substytutem emerytury nauczycielskiej, przewidzianej w art. 88 ustawy z dnia 1 lutego 1982 r. - Karta Nauczyciela (jednolity tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 1189 ze zm.), skoro uprawnienie do niego posiadają wyłącznie nauczyciele pozbawieni – wobec terminowego ograniczenia wynikającego z art. 88 ust. 2a pkt 1 *in fine* Karty Nauczyciela – prawnej możliwości nabycia prawa do emerytury nauczycielskiej. Z tej przyczyny przesłanki warunkujące nabycie prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego nie są tożsame z kryteriami uprawniającymi nauczyciela do ubiegania się o emeryturę z tytułu pracy w szczególnych warunkach (w oparciu o stosowne regulacje zawarte w ustawie o emeryturach i rentach z FUS), emeryturę

nauczycielską (z art. 88 Karty Nauczyciela) albo emeryturę pomostową. Trzeba bowiem zauważyć, że kryterium stażowe wynikające z art. 4 ust. 1 pkt 2 omawianej ustawy (30 lat okresów składkowych i nieskładkowych, w tym 20 lat pracy nauczycielskiej) zostało normatywnie ujęte w sposób zbliżony do wyznaczonego w art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela, ale jest bardziej rygorystyczne od przesłanki stażowej uprawniającej do emerytury ustalanej według zasad określonych w art. 32, art. 46 w związku z art. 32 i art. 184 ustawy o emeryturach i rentach z FUS oraz emerytury pomostowej. Ponadto pozostałe warunki nabycia prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego są ukształtowane w sposób odmienny od przesłanek właściwych emeryturze nauczycielskiej. Przede wszystkim, w odróżnieniu od emerytury z art. 88 Karty Nauczyciela, świadczenie kompensacyjne przysługuje – podobnie, jak emerytura z tytułu pracy w szczególnych warunkach (przyznawana na podstawie przepisów ustawy o emeryturach i rentach z FUS) oraz emerytura pomostowa – w razie osiągnięcia przez nauczyciela stosownego wieku. W odniesieniu do świadczenia kompensacyjnego, odmiennie niż w przypadku wcześniejszej emerytury (emerytury w obniżonym wieku) oraz emerytury pomostowej, ustawodawca unormował także warunek pozostawania nauczyciela w stosunku zatrudnienia. O ile bowiem dla nabycia prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach (art. 32; art. 46 w związku z art. 32 ustawy o emeryturach i rentach z FUS) nie jest wymagane rozwiązanie nauczycielskiego stosunku zatrudnienia, o tyle przedmiotowy warunek został wyraźnie postawiony w przypadku emerytury nauczycielskiej i emerytury pomostowej. W tej płaszczyźnie regulacja z art. 4 ust. 1 pkt 3 ustawy, ustanawiająca obowiązek rozwiązania przez nauczyciela stosunku pracy, jawi się jako bardziej rygorystyczna od wynikającej z art. 4 pkt 7 ustawy o emeryturach pomostowych (emerytura pomostowa należy się pracownikowi, „z którym nastąpiło rozwiązanie stosunku pracy”, co oznacza, że przysługuje ona niezależnie od trybu rozwiązania stosunku pracy i strony, która go inicjuje) i jednocześnie – jako bardziej liberalna od przesłanki zawartej w art. 88 ust. 1 Karty Nauczyciela, która wymaga rozwiązania stosunku pracy "na wniosek nauczyciela".

Ponadto, oczywista różnica w sposobie uregulowania przesłanek nabycia prawa do emerytury z art. 88 Karty Nauczyciela i nauczycielskiego świadczenia

kompensacyjnego sprowadza się do zawężenia placówek oświatowych, w których osoba ubiegająca się o świadczenie kompensacyjne powinna wykonywać pracę nauczycielską. Unormowanie zawarte w art. 2 pkt 1 ustawy o świadczeniach kompensacyjnych w sposób enumeratywny wyznacza krąg podmiotów uprawnionych do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego (ustala zakres podmiotowy), co oznacza *a contrario*, że brak zatrudnienia w tych placówkach bezpośrednio przed złożeniem wniosku o świadczenie, mimo legitymowania się przez wnioskodawcę kwalifikacjami nauczycielskimi, uniemożliwia zaliczenie takiej osoby do kręgu nauczycieli w rozumieniu przepisów o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych i w efekcie nie daje podstaw do skutecznego ubiegania się o świadczenie kompensacyjne (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2017 r., II UK 235/16, LEX nr 2306375). Innymi słowy, dla uzyskania prawa do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego – ze względu na istotne zawężenie podmiotowe przyjęte w art. 2 pkt 1 w związku z art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy – nie wystarcza legitymowanie się przez wnioskodawcę odpowiednio długim okresem pracy nauczycielskiej, albowiem ten warunek należy odnosić do wykonywania pracy tylko w określonych jednostkach organizacyjnych.

Praca nauczycielska – poza niewielkimi wyjątkami – nie została przez ustawodawcę uznana za rodzaj pracy wykonywanej w warunkach szczególnych (w szczególnym charakterze) uprawniającej do emerytury pomostowej, a świadczenia kompensacyjne są finansowane bezpośrednio z budżetu państwa, a nie z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych; tak więc również i z tych względów zachodzi konieczność dokonywania ścisłej (zawężającej) wykładni przepisów określających zasady nabywania uprawnień do nauczycielskich świadczeń kompensacyjnych (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2016 r., III UK 232/15, LEX nr 2151435). W związku z tym w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto, że praca w charakterze instruktora praktycznej nauki zawodu nie podlega zaliczeniu do okresu wymaganego do nabycia nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, jeżeli wnioskodawca nie wykonywał jej jako nauczyciel zatrudniony w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy (wyrok z dnia 3 lutego 2012 r., II UK 126/11, OSNP 2013 nr 1-2, poz. 15). Podobną subsumpcję zastosowano w wyroku z dnia 6 kwietnia 2017 r., III UK 127/16 (LEX nr 2298291),

formułując tezę, że poradnia psychologiczno-pedagogiczna nie należy do jednostek wymienionych w art. 2 pkt 1 ustawy, a więc nie jest podmiotem, w którym zatrudnienie uprawnia do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego.

Zwrócić też należy uwagę, że problematyka związana z zawężeniem podmiotowym, którego dotyczy art. 2 pkt 1 ustawy, była przedmiotem analizy Trybunału Konstytucyjnego, który w wyroku z dnia 4 czerwca 2013 r., SK 49/12 (OTK-A 2013 nr 5, poz. 56) uznał rozwiązanie normatywne przyjęte w tym przepisie za zgodne z art. 67 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1 oraz z art. 67 ust. 1 w związku z art. 2 Konstytucji RP. Trybunał podkreślił, że nauczycielskie świadczenia kompensacyjne są finansowane z budżetu państwa, a obowiązująca w tej materii ustawa ma charakter wyjątkowy z punktu widzenia założeń reformy emerytalnej i ustawy pomostowej. Ustawa przewidująca możliwość ubiegania się o nauczycielskie świadczenia kompensacyjne jest przełamaniem pierwotnych założeń, na których była oparta reforma systemu emerytalnego. Wprowadziła dodatkową grupę osób uprzywilejowanych, wyposażając ją w świadczenia, które nie są objęte powszechnym systemem ubezpieczenia społecznego. Ta okoliczność wiąże się z poważnymi konsekwencjami finansowymi, powodującymi znaczny wzrost wydatków budżetowych państwa. Z tego względu ustawodawca, wskazując zakres podmiotowy ustawy, mógł się kierować względami budżetowymi i dać pierwszeństwo zasadzie ochrony równowagi finansowej państwa. Z tej perspektywy regulacja zawarta w art. 2 pkt 1 ustawy o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych jest zgodna z konstytucyjną zasadą ochrony praw nabytych.

Sąd Najwyższy, w składzie rozpoznającym niniejszą skargę kasacyjną, w pełni podziela stanowisko zaprezentowane w przywołanych orzeczeniach, uznając, że ze względu na szczególny, wyjątkowy charakter nauczycielskich świadczeń kompensacyjnych, przepisy ustalające reguły ich nabywania należy interpretować w sposób ścisły, co oznacza, że jedynie praca wykonywana w placówkach enumeratywnie wyliczonych w art. 2 pkt 1 ustawy umożliwia nauczycielowi – po spełnieniu dodatkowych warunków – skuteczne ubieganie się o przedmiotowe świadczenie. Z tego wynikają podstawy normatywne dla rozróżnienia nauczania religii w zależności od miejsca, w którym jest ono dokonywane.

Przy wykładni omawianych przepisów należy uwzględnić, że przepisy regulujące ustrój oświaty – zarówno obowiązujące aktualnie, jak i te, które obowiązywały w przeszłości (w szczególności w okresach, których dotyczy niniejszy spór) – nigdy nie kwalifikowały punktów katechetycznych zlokalizowanych przy parafiach Kościoła Katolickiego jako placówek oświatowych. Niezależnie od tego warto też zauważyć, że według art. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 1169 ze zm.) Kościół Katolicki, działający w Rzeczypospolitej Polskiej, „rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami”. Niewątpliwie do „spraw” w znaczeniu, jakiego ustawodawca użył przy konstrukcji tego przepisu, wypada zaliczyć nauczanie religii (katechezę). Potwierdzeniem przedmiotowej tezy jest choćby brzmienie art. 18 ust. 3 ustawy, zgodnie z którym nauczanie religii, jako wewnętrzna sprawa Kościoła Katolickiego, jest organizowane przez parafie i domy zakonne pod zwierzchnictwem biskupa diecezjalnego. Z kolei w myśl art. 19 tej ustawy, nauczanie religii dzieci i młodzieży odbywa się w punktach katechetycznych organizowanych w kościołach, kaplicach i budynkach kościelnych, a także w innych pomieszczeniach udostępnionych na ten cel przez osobę uprawnioną do dysponowania pomieszczeniem (ust. 1), przy czym nauczanie religii uczniów szkół publicznych może (a więc wcale nie musi) odbywać się również w szkołach na zasadach określonych w odrębnej ustawie (ust. 2). Kościelne osoby prawne mają prawo zakładać i prowadzić szkoły oraz inne placówki oświatowo-wychowawcze i opiekuńczo-wychowawcze na zasadach organizacyjnych i programowych określonych przez odpowiednie ustawy. Mają one charakter katolicki i podlegają władzy kościelnej (art. 20 ust. 1). Dla porządku wypada także dodać, że stosownie do art. 21 ust. 1 i 2 tej ustawy do nauczycieli i wychowawców zatrudnionych w szkołach i innych placówkach oświatowo-wychowawczych oraz placówkach opiekuńczo-wychowawczych prowadzonych przez kościelne osoby prawne, a także świeckich nauczycieli w niższych seminariach duchownych stosuje się prawa i obowiązki ustalone dla nauczycieli i wychowawców zatrudnionych w państwowych szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych oraz opiekuńczo-wychowawczych, z tym zastrzeżeniem, że

minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, na wniosek Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski, może określić, w drodze rozporządzenia, szczegółowy zakres uprawnień i obowiązków nauczycieli i wychowawców zatrudnionych w niepublicznych przedszkolach i niepublicznych placówkach działających na podstawie przepisów o systemie oświaty oraz w niepublicznych placówkach działających na podstawie przepisów o pomocy społecznej, prowadzonych przez kościelne osoby prawne. Kompleksowa (całościowa) analiza przepisów ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej również nie dostarcza jakichkolwiek argumentów natury normatywnej przemawiających za uznaniem punktów katechetycznych funkcjonujących przy parafiach Kościoła Katolickiego na terytorium RP za szkoły bądź innego rodzaju placówki oświatowe.

Zwrócić też należy uwagę, że wprawdzie w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 sierpnia 2000 r., II UKN 661/99 (OSNAPIUS 2002 nr 4, poz. 93) zajęto stanowisko, że „nauczanie religii w punktach katechetycznych prowadzonych przez osoby prawne Kościoła Katolickiego (parafie) przed wejściem w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (...) było pracą nauczycielską w rozumieniu art. 1 ust. 1 w związku z art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Nauczyciela (...) oraz art. 2 pkt 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (...)”, jednak ten pogląd jurydyczny został wyrażony na kanwie sporu sądowego o prawo do emerytury nauczycielskiej. Tymczasem sprawa obecnie rozpoznawana dotyczy nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, które – jak już wcześniej sygnalizowano – jest świadczeniem rodzajowo odrębnym od (wszystkich) emerytur, w tym również od emerytury nauczycielskiej przewidzianej w art. 88 Karty Nauczyciela.

Konsekwencją przedstawionych rozważań stała się teza, że nauczanie religii w katechetycznych punktach parafialnych, podlegające kwalifikacji jako praca nauczycielska w rozumieniu art. 88 Karty Nauczyciela, nie jest pracą w jednostkach oświatowych, o których stanowi art. 2 pkt 1 ustawy, uprawniającą do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2017 r., II UK 430/16, OSNP 2018 nr 9, poz. 122).

Przenosząc powyższe uwagi na grunt sprawy, objęty skargą kasacyjną, należy stwierdzić, że w zaskarżonym wyroku Sąd Apelacyjny w sposób prawidłowy ocenił pracę wnioskodawcy w punktach katechetycznych jako niepodlegającą zaliczeniu do okresów warunkujących prawo do nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, a zarzut skargi kasacyjnej jest nieuzasadniony.

Odnosnie do możliwości zaliczenia do wymaganego okresu 20 lat okresu pracy w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego, Sąd Najwyższy wziął pod uwagę, że art. 3 pkt 17 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty w pierwotnym brzmieniu, definiując kształcenie ustawiczne, stanowił, że należy przez to rozumieć kształcenie w szkołach dla dorosłych, a także uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy ogólnej, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych przez osoby, które spełniły obowiązek szkolny.

Historycznie ujmując, w piśmie z dnia 31 marca 1976 r. (KU-452/13/76) Minister Oświaty, działając na podstawie ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, zezwolił Związkowi ZDZ na prowadzenie na terenie kraju: – podstawowych studiów zawodowych, – klas uzawodowionych dla młodocianych pracujących w warsztatach szkoleniowo-produkcyjnych, zaś decyzją z dnia 31 sierpnia 1976 r. (nr KZ1-072-52/76) – szkół przysposabiających do zawodu dla uczniów szkół podstawowych. Zatem ZZDZ mógł prowadzić 3 typy szkół, przy czym 2 łączyły praktyczną naukę zawodu z nauką teorii w szkole prowadzonej przez Związek ZDZ. Kolejne decyzje resortu oświaty spowodowały uruchomienie w 1976 r. innego typu szkoły, 2-letniej szkoły przysposobienia zawodowego (SPZ). Ten typ szkoły adresowany był do uczniów, którzy ukończyli 6 klas szkoły podstawowej i z różnych przyczyn mieli 2-letnie opóźnienie w nauce. Uczniowie ci mogli odbywać zajęcia praktyczne w warsztatach szkoleniowych ZDZ jako uczniowie niepracujący, do których miały zastosowanie przepisy o obowiązku szkolnym. Tak więc realizacja zajęć praktycznych, przygotowujących do późniejszej pracy zawodowej, nie miała charakteru praktycznej nauki zawodu, a jedynie realizację obowiązku szkolnego z uwzględnieniem przyuczenia do zawodu. Świadectwo ukończenia SPZ było równoznaczne ze świadectwem ukończenia szkoły podstawowej i uprawniało do kontynuowania nauki w szkole ponadpodstawowej. W typach szkół powołanych w 1976 r. była młodzież „trudna”,

niezdolna do realizacji obowiązku szkolnego inaczej niż wiążąc naukę w szkole z praktyką produkcyjną. Na mocy tych decyzji szkoły Związku ZDZ były traktowane jako szkoły niepaństwowe posiadające uprawnienia szkół państwowych. Zrównanie to nastąpiło na mocy zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 26 lutego 1965 r. w sprawie zasad i warunków prowadzenia niepaństwowych szkół i innych placówek wychowawczych (MP-65/13/48 i MP-72/28/156). Formalnie szkoły mogły funkcjonować przy Zakładach Doskonalenia Zawodowego. Jako szkoły niepaństwowe podlegały również nadzorowi pedagogicznemu kuratora oświaty i wychowania. Zatem ich działalność była w części regulowana przez powszechnie obowiązujące ustawodawstwo resortu edukacji, w części przez uchwały Zarządu Głównego ZDZ. Uchwałą nr 3/90 Zarządu Głównego Związku ZDZ z 25 stycznia 1990 r., zasadnicze szkoły zawodowe i szkoły przysposobienia zawodowego przekształcono w szkoły przyzakładowe Zakładów Doskonalenia Zawodowego. Od tego dnia organami prowadzącymi szkoły stały się Zakłady Doskonalenia Zawodowego, a Zarząd Główny sprawował jedynie funkcję doradczą, szkoleniową i koordynacyjną.

W sprawie możliwości zaliczenia do wymaganego okresu 20 lat okresu pracy w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego w B. Sąd Okręgowy zwrócił się do tego podmiotu oraz do Kuratorium Oświaty w B. o nadesłanie informacji, czy Zakład Doskonalenia Zawodowego w B. w latach 1990 – 1991 był szkołą publiczną bądź szkołą niepubliczną o uprawnieniach szkoły publicznej bądź publiczną lub niepubliczną placówką kształcenia ustawicznego, o której mowa w art. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. W odpowiedzi uzyskał informację, że w spornym okresie od 1 września 1990 r. do 24 czerwca 1991 r. Zakład Doskonalenia Zawodowego w B. nie prowadził szkół publicznych ani szkół niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych (nie wypowiedziano się co do kształcenia ustawicznego, którego dotyczył art. 2 pkt 3a ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty).

Nie przesądzając tej kwestii co do innych ZDZ, można uznać, że wnioskodawca nie udowodnił tego, że Zakład Doskonalenia Zawodowego w B. w latach 1990 - 1991 r. był placówką kształcenia ustawicznego; podział szkół na publiczne i niepubliczne został bowiem wprowadzony dopiero od 1 stycznia

1992 r. na podstawie ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Również z tej przyczyny nie można było uwzględnić, nieprawidłowo zredagowanego, zarzutu skargi kasacyjnej.

Należy zaaprobować argumentację przedstawioną w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2015 r., w sprawie III UK 100/14. Za okresy składkowe uważa się również przypadające przed dniem 15 listopada 1991 r. okresy ubezpieczenia społecznego duchownych na obszarze Państwa Polskiego, za które opłacono składkę na to ubezpieczenie lub w których występowało zwolnienie od opłacania składki (art. 6 ust. 2 pkt 16 ustawy o emeryturach i rentach z FUS). Nie ulega wątpliwości, że „przepisami wymienionymi w art. 195 pkt 1-4 i 8” w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS są przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych (dalej „ustawa z dnia 17 maja 1989 r.”). Dodać trzeba, że przy ustalaniu prawa do emerytury (renty) płatnikom składek zobowiązanym do opłacania składek na własne ubezpieczenia emerytalne i rentowe nie uwzględnia się okresu, za który nie zostały opłacone składki, mimo podlegania obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym w tym okresie (art. 5 ust. 4 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS). Reguła ta dotyczy też ubezpieczonych zobowiązanych do opłacania składek na własne ubezpieczenie społeczne za okres przypadający przed dniem wejścia w życie ustawy o emeryturach i rentach z FUS (art. 5 ust. 5 tej ustawy), czyli przed dniem 1 stycznia 1999 r. W dniu tym weszła w życie również ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2019 r., poz. 300 ze zm.), włączająca duchownych do powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych. W stanie prawnym obowiązującym do 1 stycznia 1999 r. duchowni podlegali ubezpieczeniu społecznemu (ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu) na podstawie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. Ustawa ta weszła w życie 1 lipca 1989 r. Przedtem (do 1 lipca 1989 r.) osoby duchowne, jeśli nie posiadały jakiegokolwiek innego tytułu ubezpieczenia (np. z racji pozostawania w stosunku pracy), nie podlegały ubezpieczeniom społecznym. Na mocy art. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. do polskiego porządku prawnego wprowadzono obowiązkowe ubezpieczenie społeczne duchownych, któremu podlegali duchowni Kościoła Katolickiego oraz

innych kościołów i związków wyznaniowych (uznawanych przez państwo). Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. obowiązywała do 1 stycznia 2003 r. (od 15 listopada 1991 r. jej przepisy stosowało się, o ile nie były sprzeczne z postanowieniami ustawy o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. Nr 104, poz. 450 ze zm.). Jednakże w znacznej części (w odniesieniu do ubezpieczenia emerytalnego i rentowych) przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. z dniem 1 stycznia 1999 r. zostały skreślone i „zastąpione” przepisami aktualnie obowiązujących ustaw o systemie ubezpieczeń społecznych oraz o emeryturach i rentach z FUS. Oznacza to, że powołane wyżej przepisy ustawy o emeryturach i rentach z FUS, w odniesieniu do stanów faktycznych z okresu obowiązywania ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (od 1 lipca 1989 r. do 1 stycznia 1999 r.; jak w rozpoznawanej sprawie), należy interpretować z uwzględnieniem przepisów tej ustawy.

Według art. 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r., jej przepisy nie miały zastosowania do duchownych zatrudnionych w instytucjach pozakościelnych i w przedsiębiorstwach kościelnych prowadzących działalność gospodarczą, jak również do duchownych zgłoszonych przez instytucje kościelne do ubezpieczenia społecznego pracowników oraz do duchownych mających ustalone prawo do emerytury lub renty. Oznaczało to, że w tych przypadkach osoby duchowne nie podlegały ubezpieczeniu społecznemu duchownych (wprowadzonemu 1 lipca 1989 r. na zasadach przyjętych w ustawie z dnia 17 maja 1989 r.), ale mogły podlegać ubezpieczeniu społecznemu z odrębnych tytułów według zasad identycznych, jak inni ubezpieczeni niebędący osobami duchownymi (np. ubezpieczeniu pracowniczemu).

W art. 20 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. przyjęto zasadę, zgodnie z którą ilekroć przepisy prawa ubezpieczeń społecznych uzależniały prawo do świadczeń lub ich wysokość od posiadania ustalonego okresu (stażu) zatrudnienia, to przy ustalaniu tych świadczeń przez okres zatrudnienia należało rozumieć okres ubezpieczenia społecznego duchownych (okres faktycznego podlegania temu ubezpieczeniu) oraz okresy zaliczane do okresu ubezpieczenia społecznego duchownych. Z kolei art. 21 tej ustawy precyzował, że okresem ubezpieczenia społecznego duchownych są miesiące kalendarzowe, za które ubezpieczony opłacił

składki na ubezpieczenie lub w których nastąpiło zwolnienie od opłacania składek (art. 21 ust. 1), natomiast okresem zaliczanym do okresu ubezpieczenia społecznego duchownych są w szczególności okresy pozostawania duchownymi przed dniem wejścia ustawy w życie (czyli przed 1 lipca 1989 r.), potwierdzone przez właściwe władze diecezjalne lub zakonne, pod warunkiem opłacania składek za cały okres podlegania obowiązkowi ubezpieczenia (art. 21 ust. 2 pkt 1).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. w rozdziale 3 (art. 27-32) szczegółowo normowała zasady dokonywania zgłoszeń do ubezpieczenia społecznego duchownych i opłacania składek z tego tytułu, które obowiązywały do 31 grudnia 1998 r. W art. 27 ust. 3 tej ustawy Prezes ZUS został upoważniony do ustalenia wzorów zgłoszeń do ubezpieczenia, trybu dokonywania zgłoszeń, wzorów legitymacji ubezpieczeniowych, trybu wydawania tych legitymacji oraz sposobu dokonywania w nich zapisów. Z kolei w myśl art. 30 ust. 1 tej ustawy, składki na ubezpieczenie społeczne duchownych należało opłacać za każdy miesiąc ubezpieczenia, przy czym duchowni diecezjalni powinni opłacać składkę we własnym zakresie, bezpośrednio do oddziału ZUS właściwego według miejsca ich zamieszkania (art. 31 ust. 1 pkt 1). Prezes ZUS był uprawniony do określania szczegółowych terminów i trybu opłacania składek na ubezpieczenie (art. 31 ust. 5). Cechą charakterystyczną ubezpieczenia społecznego duchownych co do opłacania składek było, że od nieterminowo opłaconych składek należało uiścić odsetki za zwłokę na zasadach i w wysokości określonych przepisami o zobowiązaniach podatkowych (ten sam obowiązek spoczywał na płatnikach opłacających składki z innych tytułów), lecz zaległe składki na ubezpieczenie społeczne duchownych nie podlegały przymusowemu ściąganiu w trybie postępowania egzekucyjnego w administracji (art. 32 ustawy z dnia 17 maja 1989 r.). Można zatem w pewnym uproszczeniu powiedzieć, że ubezpieczenie społeczne duchownych pod rządami ustawy z dnia 17 maja 1989 r., chociaż „obowiązkowe”, to w praktyce było „dobrowolne” (w potocznym tego słowa znaczeniu), bowiem nieuiszczone terminowo składki nie mogły być egzekwowane przy użyciu środków przymusu państwowego na zasadach, jakie obowiązywały przy składkach należnych z innych tytułów ubezpieczenia (duchowny, który nie chciał podlegać ubezpieczeniu społecznemu z tego tytułu mógł po prostu nie opłacać składek). Swoisty sposób

„wyegzekwowania” nieopłaconych składek na ubezpieczenie społeczne duchownych przewidywał art. 33 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (uchylony z dniem 1 stycznia 1999 r.). Zgodnie z tym przepisem, w razie zalegania z opłatą należnych składek na ubezpieczenie społeczne duchownych na kwotę przekraczającą trzymiesięczną składkę, świadczenia, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt 1-3 tej ustawy (czyli świadczenia krótkookresowe, o charakterze zasiłkowym), nie przysługiwały za okres do czasu opłacenia zaległych składek wraz z odsetkami. Natomiast w przypadku nabycia przez duchownego emerytury lub renty, składki nieopłacone w okresie poprzedzającym nabycie tych uprawnień emerytalno-rentowych, podlegały potrąceniu z emerytury (renty) według zasad ustalonych w przepisach o pracowniczym zaopatrzeniu emerytalnym w zakresie potrącania zaliczek wypłaconych na poczet świadczeń. Warunkiem tego potrącenia było więc nabycie przez duchownego prawa do emerytury (renty), co z kolei było uzależnione od legitymowania się odpowiednim stażem emerytalno-rentowym. Mogło się zatem zdarzyć, że osoba duchowna, która nie posiadała żadnego innego tytułu ubezpieczenia i nie opłacała składek w trybie określonym przepisami ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (pomimo formalnie ciążyącego na niej obowiązku), nie mogła wylegitymować się minimalnym okresem ubezpieczenia (po wyłączeniu okresów, za które nie opłaciła składek), przez co w ogóle nie mogła nabyć prawa do emerytury (renty). W takim przypadku, nie mógł być stosowany szczególny tryb „wyegzekwowania” zaległych składek w drodze potrącenia, o którym była mowa w art. 33 ust. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r.

W przepisach ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (zwłaszcza art. 21 ust. 1 i ust. 2 pkt 1) występuje (ustawodawca przyjął) wyraźne rozróżnienie między sytuacją, w której osoba podlegająca ubezpieczeniu społecznemu duchownych „opłacała” (faktycznie uiściła w całości) składki na to ubezpieczenie, a sytuacją, w której jedynie „opłacała” składki (była zobowiązana do ich opłacania na rachunek ZUS i je opłacała, ale w pewnym zakresie ich nie opłacała).

W § 22 instrukcji nr 6 Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 21 czerwca 1989 r. w sprawie wykonywania ubezpieczenia społecznego duchownych postanowiono, że składki należy opłacać w terminie do 10-go dnia każdego miesiąca za miesiąc ubiegły w kwocie wynikającej z zawiadomienia ZUS, przy

czym fakultatywnie składki mogły być również opłacone z góry, za następne miesiące, najwyżej jednak za okres od 1 kwietnia do 31 marca roku następnego. Natomiast treść § 28 ust. 4 instrukcji zdecydowanie wykraczała poza zakres delegacji ustawowej. W przepisie tym Prezes ZUS postanowił, że „nieopłacenie składek powoduje niezaliczenie do okresu ubezpieczenia okresów pozostawania duchownym przed dniem wejścia w życie ustawy”. Sankcja ta została wprowadzona w instrukcji w sposób prawnie niedopuszczalny, bo z ewidentnym przekroczeniem upoważnienia ustawowego. Wprowadzenie tej sankcji w akcie wykonawczym było też sprzeczne z ustawą, która określała sankcje nieopłacania składek. Podstawową sankcję regulował art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r., według którego za okres ubezpieczenia (duchownych, a także ogólnie) uważa się miesiące kalendarzowe, za które ubezpieczony opłacił składki na ubezpieczenie lub w których nastąpiło zwolnienie od opłacania składek. Inaczej mówiąc, okres, za który duchowny „nie opłacił składek” w ogóle nie był okresem ubezpieczenia (dalsze sankcje nieopłacenia składek regulował omówiony art. 33 ust. 1 i 2 ustawy). Wprowadzenie w instrukcji (akcie wykonawczym) nieprzewidzianych w ustawie sankcji nieopłacenia składek jest sprzeczne z ustawą. Oznacza to, że § 28 ust. 4 instrukcji Prezesa ZUS wykraczał poza upoważnienie ustawowe, na podstawie którego został wydany i był sprzeczny z ustawą. Wobec tego wszystkie sądy (sąd powszechny rozpoznający sprawę z zakresu ubezpieczeń społecznych) nie powinny stosować tego przepisu. Sąd jest bowiem uprawniony (i zobowiązany) do przeprowadzenia analizy, czy przepis aktu wykonawczego jest sprzeczny (zgodny) z ustawą lub wykracza poza ustawowe upoważnienie, na podstawie którego został wydany. W konsekwencji sąd powinien odmówić zastosowania przepisu aktu wykonawczego niezgodnego z ustawą (tak – w odniesieniu do stanu prawnego sprzed 1989 r. – przyjął Sąd Najwyższy w uchwałach składu siedmiu sędziów z dnia 12 czerwca 1972 r., III CZP 47/70, OSNCP 1973 nr 1, poz. 2, OSP 1973 nr 6, poz. 119 i z dnia 20 września 1988 r., III AZP 14/87, OSNCP 1989 nr 3, poz. 39 oraz w uchwale z dnia 9 września 1986 r., III AZP 4/86, OSNCP 1987 nr 10, poz. 147).

Według przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. – przy założeniu, że skarżący rzeczywiście nie uiścił składek na ubezpieczenie społeczne duchownych i podlegał temu ubezpieczeniu – należy uznać, że ten okres faktycznego

„nieopłacenia” składek nie był okresem ubezpieczenia społecznego duchownych w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. (art. 21 ust. 1 tej ustawy). Wobec tego okres ten nie mógłby zostać uwzględniony przy ubieganiu się o nauczycielskie świadczenie kompensacyjne przy obliczaniu ogólnego stażu ubezpieczeniowego 30 lat. Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 17 maja 1989 r. do ogólnego stażu ubezpieczeniowego należy zaliczyć okresy „pozostawania duchownym” przed 1 lipca 1989 r. (art. 21 ust. 2 pkt 1 tej ustawy) oraz okres podlegania ubezpieczeniu duchownych po 1 lipca 1989 r., za który zostały opłacone składki, a więc z wyłączeniem okresu, za który składki nie zostały opłacone (art. 21 ust. 1 tej ustawy). Oczywiście do ogólnego stażu ubezpieczeniowego należy zaliczyć także okres późniejszego podlegania ubezpieczeniu pracowniczemu.

Ad casum taki sposób wykładni przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. nie ma jeszcze decydującego znaczenia, gdyż przesądzająca jest wykładnia przepisów obowiązujących, czyli przepisów ustawy o emeryturach i rentach z FUS, a w szczególności jej art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a. Według tego przepisu, okresami składkowymi są okresy zaliczone do okresów ubezpieczenia społecznego duchownych, w tym okresy pozostawania duchownymi przed dniem 1 lipca 1989 r., pod warunkiem opłacania składek na ubezpieczenie społeczne za cały okres podlegania temu ubezpieczeniu. Organ rentowy interpretował zawarte w tym przepisie sformułowanie „pod warunkiem opłacania składek na ubezpieczenie społeczne za cały okres podlegania temu ubezpieczeniu” w ten sposób, że warunkiem zaliczenia okresu pozostawania duchownym przed dniem 1 lipca 1989 r. do okresu składkowego jest „opłacenie” wszystkich należnych składek za cały okres podlegania ubezpieczeniu duchownych. A więc, nieopłacenie składki za jakikolwiek okres podlegania ubezpieczeniu duchownych (choćby najkrótszy i w minimalnej kwocie), uniemożliwia zaliczenie do okresu składkowego (według art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z FUS) całego okresu pozostawania duchownym przed dniem 1 lipca 1989 r. Taki sposób rozumienia (wykładni) tego przepisu jest niezgodny z przedstawioną wyżej wykładnią przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. Co ważniejsze jednak, nie uwzględnia także treści art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z FUS, z

uwzględnieniem treści całego art. 6 oraz art. 5 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Otóż w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a tej ustawy jest mowa o „opłacaniu” składek za okres podlegania ubezpieczeniu, a nie o „opłaceniu” tych składek. Językowo są to dwa różne pojęcia. Składki w określonym czasie można „opłacać”, ale ich nie „opłacić”, gdyż z różnych względów może powstać niedopłata (inaczej mówiąc, należy odróżnić okresy, za które składka była „opłacana” od okresów, za które składka została „opłacona”). W art. 5 i 6 ustawy o emeryturach i rentach z FUS pojęcia „opłacania” i „opłacenia” składek są rozróżniane (zdaniem Sądu Najwyższego nieprzypadkowo) i dlatego należy im przypisać inne znaczenia. W szczególności o „opłaceniu” składek jest mowa w art. 5 ust. 4 pkt 2 ustawy (nie uwzględnia się okresu, za który „nie zostały opłacone” składki) oraz w art. 6 ust. 2 ustawy (okresy, za które „została opłacona składka”), zwłaszcza pkt 16 (za okresy składkowe uważa się również przypadające przed dniem 15 listopada 1991 r. okresy ubezpieczenia społecznego duchownych na obszarze Państwa Polskiego, za które „opłacono składkę” na to ubezpieczenie lub w których występowało zwolnienie od opłacania składki). Mamy więc okres, w którym był obowiązek „opłacania” składek, ale wystąpił w nim okres, za który składki „nie zostały opłacone”. Przepis ten stosuje się odpowiednio wobec ubezpieczonych zobowiązanych do opłacania składek na własne ubezpieczenie społeczne za okres przypadający przed dniem 1 stycznia 1999 r. (czyli duchownych podlegających ubezpieczeniu społecznemu po 1 lipca 1989 r.).

Odmowa zaliczenia wnioskodawcy do stażu emerytalnego okresów sprzed 1 lipca 1989 r. była nieprawidłowa również w świetle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 2 września 2009 r., II UZP 5/09 (OSNP 2010 nr 3-4, poz. 45), zgodnie z którą okres pozostawania duchownym przed dniem 1 lipca 1989 r. nie jest okresem składkowym, jeżeli po tej dacie nie były opłacane składki na ubezpieczenie społeczne osób duchownych z powodu niepodlegania temu ubezpieczeniu.

Mając powyższe na uwadze, należy przyjąć, że „całym okresem podlegania ubezpieczeniu społecznemu duchownych” w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z FUS są te miesiące kalendarzowe, za które ubezpieczony opłacił (rzeczywiście) składki na ubezpieczenie społeczne duchownych lub za które był zwolniony z obowiązku opłacania składek (por.

uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2006 r., III UK 21/06, OSNP 2007 nr 11-12, poz. 170; OSP 2007 nr 9, poz. 99, z glosą I. Sierockiej). Oznacza to, że okresy pozostawania duchownym przed dniem 1 lipca 1989 r. jako zaliczone do okresów ubezpieczenia społecznego duchownych są okresami składkowymi, jeżeli ubezpieczony po tej dacie opłacał składki na ubezpieczenie duchownych, choćby za niektóre okresy ich nie opłacił w całości (art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o emeryturach rentach z FUS). Osoby nauczające religii w szkołach publicznych przed dniem 1 września 1997 r. zawierały umowy, według których nie pobierały za pracę wynagrodzenia. Klauzula umowna tego dotycząca była nieważna jako sprzeczna z ustawą (art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 10 ust. 1 Karty Nauczyciela), a zamiast niej należało stosować odpowiedni przepis ustawy, czyli art. 22 § 1 k.p. Oznacza to, że nauczyciel religii, do którego miał zastosowanie art. 10 ust. 1 Karty Nauczyciela, był zatrudniony na podstawie stosunku pracy w szkołach publicznych, choćby nie pobierał wynagrodzenia za pracę.

Przenosząc te rozważania na grunt rozpoznawanej sprawy należy zatem uznać, że praca wnioskodawcy jako nauczyciela religii w szkołach publicznych w latach 1991 - 1997 bez wynagrodzenia nie wyklucza zaliczenia tego okresu do 20 lat nauczycielskiego stażu pracy. W tym okresie podlegał on pracowniczemu ubezpieczeniu społecznemu, a nie ubezpieczeniu społecznemu duchownych wedle reguł określonych w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. Z tego punktu widzenia nie ma znaczenia, że zatrudniająca go szkoła nie wypłacała wynagrodzenia za pracę i nie wykonywała obowiązków płatnika składek na ubezpieczenie społeczne pracowników (nie zgłaszała do ubezpieczenia i nie odprowadzała za nauczyciela religii składek na pracownicze ubezpieczenie społeczne). W konsekwencji, można przyjąć, że w tym okresie wnioskodawca nie był w ogóle obowiązany do opłacania składek na własne ubezpieczenie społeczne duchownych według zasad określonych w ustawie z dnia 17 maja 1989 r.

Rekapituluując, mimo uwzględnienia części argumentów skargi kasacyjnej, nie można było uznać, że wnioskodawca udowodnił wykonywanie przez 20 lat pracy w jednostkach, o których mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2009 r. o nauczycielskich świadczeniach kompensacyjnych, w wymiarze co najmniej 1/2 obowiązkowego wymiaru zajęć. Nie można więc uwzględnić zarzutu skargi

kasacyjnej naruszenia art. 4 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 2 pkt 1 cytowanej ostatnio ustawy.

Z tych motywów orzeczono jak w sentencji (art. 398¹⁴ k.p.c.).

aw